

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYÉBEN ÉLŐ KISEBBSÉGEK BETELEPÜLÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEIRŐL, A MEGYÉN BELÜLI ELHELYEZKEDÉSÜKRŐL¹

RÉMIÁS TIBOR

Az anyanyelv, a vallás, a kultúra, az iskolák egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Áttekintő összefoglalásunk célja, hogy e fogalmak együttes és elsődleges hordozóit, a megyében, Borsod-Abaúj-Zemplénben élő nemzetiségek betelepülési körülményeit, történetüket és jelenlegi elhelyezkedésüket áttekintsük.

A térség, a régió műveltségi arculatának formálásában igen jelentős szerep jutott az idegen etnikumokhoz tartozó népcsoportok migrációjának, amelyek részt vettek megyénk gazdasági organizációjában majd reorganizációjában, s – létszámuktól, gazdasági-műveltségi állapotuktól, szerepüktől függően – hatott a környezetükre. A migrációk történetében éles cezurát jelent a török alól felszabadult területek gazdasági reorganizációja. Számos telepítő tényező évszázadokon át folyamatosan hatott és a betelepülők különböző generációi között is kimutatható a folytonosság, a bevándorlás szándéka és öröksége. Ilyen tényezőnek tarthatók elsősorban a sík vidékek mezőgazdálkodó térszínei, amelyek kihívást jelentettek a hegyvidéki csoportok számára. A sík vidéken végzett időszakos mezőgazdasági munkák elvégzésére a 16–17. századtól nagy számban áramlottak az Alföldre a Felföld magyar, szlovák, ruszin népességének csoportjai. Telepítő tényezők voltak még: a bányászat és a hegyvidéki iparok, amelyek különféle német vidékek csoportjait vonzották erre a tájra (Telkibánya, Ómassa, Gönc, Vizsoly, Sima, stb.), az erdei iparok, amelyek elsősorban szláv csoportokat vonzottak. Sajátos ebből a szempontból Tokaj-Hegyalja, amely a vallonok 11–12. századi csoportjaitól évszázadokon át több etnikum munkaerejét és telepesét akkumulálta.

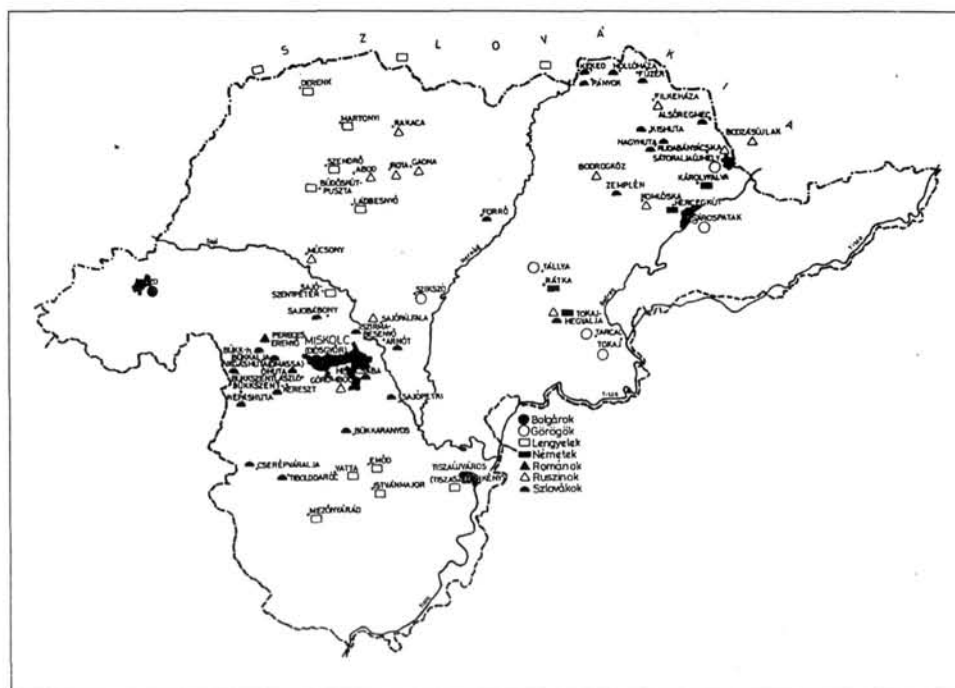
Az etnikai arculat kialakulásában szerepe volt a vallásoknak is, ily módon a telepes csoportok műveltségének szükségképpen volt bizonyos integráló eleme.

Az alábbiakban a megye nemzetiségeiről szóló fejezeteket betűrendben közöljük.

Bolgárok

A történelmi és a mai Magyarországon immár 11 évszázad óta élnek bolgárok, akik különböző okok miatt, más-más időben telepedtek le itt. E hosszú és állandó bolgár jelenlét az utóbbi évtizedekben mintha a köztudatban elhalványult volna, annak ellenére, hogy az itt élő bolgárok száma ma kb. 6–7 ezerre tehető.

¹ Készítette: Dr. Rémiás Tibor történész-muzeológus a Herman Ottó Múzeum muzeológusainak közreműködésével, 2001 áprilisa.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye kisebbségeinek (a cigány kisebbség feltüntetése nélkül) vázlatos területi elhelyezkedése (összeállította: Rémiás Tibor, rajz: Homola Krisztina) 2001 áprilisa

A bolgár jelenlét kezdetének időpontja kétségtelenül fontos, de talán nagyobb jelentőséggel bír az ezt követő három betelepülési hullám. Az első (1365–1426) Nagy Lajos magyar király indította el és a bolgár állam török leigázásának eredménye volt, a második (1688–1744) egy kudarcba fulladt nemzeti felszabadító harc következménye volt, a harmadik (1865-től) konkrét kiváltó oka a bolgárok teljes jogfosztottsága az oszmán birodalomban. Az első és a második hullámmal érkező bolgárok zöme katolikus volt kiépített egyházi szervezetekkel és iskolákkal, valamint 3 ferences kolostorral és katolikus teológiai főiskolával. A harmadik hullámként érkező bolgárok viszont – elenyésző kivételtől eltekintve – a keleti paroszláv egyház hívei voltak és bolgárkertészettel foglalkoztak. A bolgár nemzetiség megyei vonatkozásainak vizsgálatakor bennünket a harmadik hullámban érkező bolgár populáció érdekel, ugyanis a megye ipari centrumai, *Miskolc és Ózd ekkor színesül bolgár bevándorlókkal*. Mindkét város esetében a migráció 1875–1876-ra tehető.

A magyarországi bolgárok az első világháború kitörésével majdnem egy időben, 1914-ben hozták létre az első egyesületüket Budapesten, azután ugyancsak a magyar fővárosban az első egyházközségüket. Ezt hamarosan követték a Pécs és *Miskolcon élő bolgárok az ott kialakult kolóniáikban*. Az egyesületek egyfelől a hagyományok folytatását jelentik, de egyben megkülönböztetik a harmadik hullámban az előző kettőtől. Az egyesületek szóra korán sem véletlenül esett a választás, mert magában foglalja a magyarországi bolgár kolóniák társadalmi egyesületeit, ezek választmányait, egyházközségeit, ill. az egyház- és iskolaközségeit, ezek választmányait és kuratóriumait, valamint bíróságait (később békéltető tanácsait), az utóbbiak közül az utolsót Miskolcon választották meg

1930. december 5-én, elnöke pedig Mincso Minev lett. Ugyanakkor meg kell említenünk a budapesti és pécsi mellett a miskolci bolgár iskolát, amely a nemzeti identitás és hovatartozás egyik otthona volt számukra.

A harmadik hullámmal Magyarországra érkező bolgárok – foglalkozásukból eredően – vitathatatlanul gazdagították a magyar konyhakert kultúrát, elősegítették fejlődését. A bolgárok lencsét, görög- és sárgadinnyét, lóbabot, tököt, uborkát, vöröshagymát, póréhagymát, fokhagymát, petrezselymet, zellert, salátát stb. termesztettek. A bolgár kertészek honosították meg az öntözést is hasznosító szántóföldi zöldségtermelést, ezáltal gyakorlatilag biztosították a már fent említett két megyebeli városunk lakosságának ellátását.

A borsodi megyeszékhelyen az egyházközséget 1921-ben alapították, 3 év múlva ez már egyház- és iskolaközség, mivel Mincso Mihov házában 12 tanulóval bolgár iskola indult. Jordan Marinov pedig átengedte egyik házát, hogy ebben a bolgárok istentiszteleteket tartsanak. Az önkormányzat kiépítése Miskolcon 1930-ra befejeződött, akkor alakult a békéltető tanács is.

A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény rendelkezéseinek megfelelően 1994-1995-ben a magyarországi bolgárok megválasztották önkormányzataikat Halásztelken, Pécsen, *Miskolcon* és Budapesten. Igen fontos szerepet játszik a bolgár nemzeti identitás megőrzésében a bolgár keleti paroszláv egyház is.

A magyarországi bolgarság jelen képviselői közül hogy csak egyet emeljünk ki, nemrégien veszítettünk el egy kiváló festőt, a miskolci Munkácsy-díjas Mazsaroff Miklóst, akinek apja Alsózsoltán bolgár kertész volt, felesége szintén bolgár, orvos, a helyi önkormányzat vezetője.

Végezetül, érdekességként említjük, hogy a miskolci Búza téri piacon híresek voltak a bolgár pékek is.

Cigányok

A cigány kisebbség őshazája Észak-India, innen kezdődött vándorlásuk az 5. században nyugat felé. Más nézetek szerint a cigányok nem Indiából vándoroltak Európába, hanem az indogermán népek őshazájából, vagyis Közép-Ázsiából. A Kárpát-medencében tömegesen a 14. század végén, a 15. század elején jelentek meg. A cigányok magyarországi megjelenését a 14. századra kell tennünk, ugyanis Zsigmond magyar királyunk 1422-ben László vajda és népe számára menlevelet állíttatott ki. Ekkor a cigányok, mint fegyverkovácsok tevékenykedtek, vagy lovakkal kereskedtek vándorlásaik során, de források igazolják, hogy pl. Brassó városában hóhéri feladatokat is elláttak.

A levéltári források tanúsága szerint évszázadokon át a cigányság nagyobb része egészen biztosan vándorló életmódot folytatott és sátrokban laktak. Jegyzékbe vételük oka általában a fejadó alól való mentességük volt, mivel különféle kincstári szolgáltatásokat teljesítettek: közülük kerültek ki pl. a zenészek, a kovácsok, a tűzmesterek, a golyóöntők, a szegkovácsok, a kardkovácsok, a hóhérok, a fegyvercsiszárok, a kalauzok, a seb- orvosok, de voltak közöttük katonák is.

A cigányság számára is valóban új korszak kezdődött a török uralom megszűnésével, a Rákóczi szabadságharc befejezésével, a 18. század első felétől. 1723-tól ugyanis a Helytartó Tanács vette át az ország igazgatásának a feladatait, és így a rendteremtés egyik célpontja hamarosan a cigányság lett, amely a megfelelő körülményeknek köszönhetően, a békés időszakban egyre nagyobb számban szivárgott be az országba. A nomád életmódot folytató népcsoportot a 18. század közepén újabb bevándorló tömeg követte,

akik a török uralom alól felszabadított területeken fenyegették a Habsburg telepítési politika sikerét.

Mária Terézia uralkodásának ideje alatt már valóban lehet „cigány politikáról” beszélni, mivel az ebben a korszakban kiadott rendelkezések átfogták a megváltoztatni kívánt „cigány életmód” egészét. Mária Terézia és II. József adminisztratív intézkedések sokaságával kívánta megoldani letelepítésüket, asszimilációjukat. Az „újmagyar”-nak vagy „neocolonus”-nak titulált cigánysággal kapcsolatos források sokaságával találkozhatunk a magyar levéltárakban is ebből az időszakból.

A 19. század folyamán végig, de még a 20. század elején is a cigányok állandó lakhelyük hiányában mindenütt és mindig kisiklottak a hatóságok és a rendőrközegek ellenőrzései alól. A cigány lakosság lélekszámának első, talán legmegbízhatóbb forrása az 1893. évi statisztikai felmérés: ekkor a 274 940 cigányból huzamosabb ideig egy helyen élt 243 432, kimutatható keresettel bírt 20 406, tízezren vándorolnak ezer karavánban. 1122 sátorral, 1544 lóval. Az első világháborús rendelkezések következményeként készített cigány összeírásnak nincs országos összesítése, a két világháború között pedig hasonló felmérésre nem került sor.

1945 után a szocialista gyáripár, nagyipar sok cigány származású férfit és nőt tudott alkalmazni. A rendszerváltást követően a nehézipari centrumok gyáriparának ellehetetlenülésével a szakképesítés nélküli cigány lakosság java része munkanélkülivé vált. Ettől kezdve többségük életformájának meghatározó elemévé vált a bizonytalanság, a stabilitás hiánya.

A cigánytelepek fokozatos felszámolásával életkörülményükben némi javulás tapasztalható. Bódi László, a Miskolci Egyetem antropológusa Borsod megye cigány lakta falvaiban (pl. Sajókazán, Kacolán, Szendrőládon stb.) mély interjúk készítésével próbálja a cigányság életkörülményeit, szokásait, életmódjukat mindjobban megismerni, megismertetni.

A Magyarországon élő cigányokat nyelvük szerint három csoportba sorolhatjuk. A *magyar cigányok* (vagy muzsikus cigányok) anyanyelve a magyar. A romák 62%-a magyar cigány, akik javarészt Szerbiából érkeztek hozzánk az évszázadok alatt. Jelentős az ún. *oláh cigányok* (kolompár vagy vlach cigányok) csoportja, akik a 19. század második felében a Havasalföldről jöttek hozzánk. A romák mintegy 21%-a oláh cigány. Megemlítendő még a *beás cigányok* (a köznyelvben teknővájó-, vagy kanalas cigányok) csoportja, akik a román nyelv egy nyelvújítás előtti változatát beszélik. A magyarországi romák kb. 15%-a beás. Élnek még Magyarországon – elenyésző számban – *német cigányok* (szintik) és ún. *vend cigányok*. E három csoport nemcsak anyanyelvében, hanem kultúrájában is különbözik egymástól.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén él Magyarország legnagyobb lélekszámú cigányközössége, és össznépségen belüli arányuk is kiemelkedő. A megyei cigánylakosság helyzetét tájegységeken belül érdemes vizsgálni.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye lakosságából: 1893-ban 8698 volt cigány (az egész megyei lakosság 2,13%-a) 1978-ban már 56 000 (6,8%) és 1984-ben 73 906 (9,23%), 1988-ban már 80 000 főnyi cigányságról beszél a Megyei Tanács beszámolója. Az 1989-es állapotot szigorúbb feltételek közt vizsgálták, amelynek eredményeként 75 000 főben állapították meg a megye cigány népességét, ez a megye összlakosságának 9,2%-át tette ki akkor, amely országosan is kiemelkedő.

A keresőnek számító 35 és 50 évesek közötti népességben (falun) a megyei cigányságon belül minden férfira két nő jut. Ez valójában férfihányt fejez ki, amit a nagyobb mérvű elvándorlás, a nagyobb halandóság és a börtönbüntetések magas száma

magyaráz elsősorban. A háztartások tekintélyes része, több mint ötöde többnemzedékes. A megye falusi cigányháztartásainak átlagos nagysága tavaly 6,2 fős volt, a mi rosszabb a két évtizeddel ezelőttinél. Egyes megyei területeken ez az arány még szélsőségesebb, így a csereháti aprófalvakban 7,2-ről, a telepi cigányoknál 8,6-ról számol be háztartási átlagnagyságként az 1991. évi reprezentatív felmérés. Így megyénkben az átlagos cigány családnagyság kétszerese az országos átlagnak.

A falusi aktív korú cigány férfiak közül minden tizedik leszázalékolt. A megye falusi cigány háztartásaiban 1991 elején 3617 Ft jutott egy személyre havonta. A megye falusi cigányságának összjövedelméből 1991-ben csupán 46%-nyi származott az ún. munkajövedelmekből, 2%-a (!) a rendszeres szociális segély, és 3%-a munkanélküli segély volt.

A megye egyes területein már cigánytöbbségű településeket is találunk, pl. 1991-ben Tornanádaskán 302 cigány élt, az ottani lakosság 57,2%-a, vagy Csenyétén 209 cigányember élt, a lakosság 72%-a.

Ha valódi földrajzi értelemben kellene a cigány megélhetés szempontjából a váltságócokat bejelölni, akkor nagy valószínűséggel a megye egyetlen tájegysége sem maradna érintetlen.

Megdöbbenő adat, hogy a 21. század küszöbén (1991-es adatok) a megyében a 18 éven felüli nők legalább egyharmada, a férfiaknak egyötöde tekinthető analfabétának.

Görögök

A Mohácsi csata után Magyarország három részre szakadt. A görög kereskedők, török alattvalóként mindhárom területen, szabadon kereskedhettek. Ezek a görög vándorkereskedők nagyon korán kereskedelmi „kompániákat”, társulásokat hoztak létre, először Erdélyben és a Tisza mentén. Anyagi és erkölcsi érdekeiket a társulások, a kompániák védték és könnyítették meg. Pl. 1748-ban a megyén belül *Miskolcon, Tokajban* működtek a leggazdagabb kompániák, ugyanakkor e kompániákhoz tartozó görögök éltek még a megyén belül *Sárospatakon, Sátoraljaiújhelyen, Szikszón, Tarcalon és Tállyán is*. A magyarországi görög kereskedelmi világ gazdasági felvirágzását többek között a kompániák működésének köszönhette. A kompániák alapításával párhuzamosan egyházközségeket is alakítottak, amelyek a területileg illetékes hazai orthodox püspökök joghatósága alá tartoztak.

Buda visszafoglalása után, I. Lipót császár 1686-os felhívása nyomán sok balkáni lakos érkezett Magyarországra, többek között az észak-görögországi Ipiroszból és Makadóniából, hogy letelepedjen az elnéptelenedett országrészben. Így a 17. század végétől, de leginkább a 18. század elejétől görög kereskedők áradata lepte el Magyarországot. Az 1720-as évekig kevesen telepedtek le véglegesen, szívesebben folytattak közvetítő kereskedelmet a Török Birodalom, Ausztria és Magyarország között. A 18. század második felében már nem csupán vándorkereskedelmet folytattak, hanem boltokat és pincéket is béreltek, mészárszékeket nyitottak, pénzt kölcsönöztek.

Az 1774-es királyi rendelet a görögöktől is megkövetelte a hűségeskü letételét, s ezáltal a végleges magyarországi letelepedésüket mozdította elő. Levéltári forrásokból ismerjük pl. *Pornárovits Demeter tokaji görög kereskedő* 1792. szeptember 23-ai eskütételét, annak pontos szövegét. II. Lipót császár 1790. évi dekrétuma már biztosította a görögök számára is a törvényes ingatlanszerzés és a hivatalviselés jogát, vagyis a birodalom más polgáraival egyenlő rangra emelte őket. Mindezek előtt pedig II. József Tü-

relmi Rendelete (1781) megteremtette a törvényi feltételeket ahhoz, hogy a birodalom területén élő orthodox hitűek, így a görögök is templomokat emelhessenek maguknak. A 18. század végén és a 19. század elején a görögök 35 egyházközséget alapítottak magyar földön, pl. Miskolcon is. Arra törekedtek, hogy a görög alapítású templomok az általuk jól ismert kereskedelmi útvonalak mentén létesüljenek.

A templomok mellett épültek fel az egyházközségek által fenntartott görög tan nyelvű iskolák. Ezek száma 25-re rúgott az országban. A híres miskolci görög iskolában tanított, pl. Joannisz Aposztolidisz, aki tanulmányait Szmirnában (Kis-Ázsiában) végezte. Egyik tanárbarátja, a sárospataki Nagy Ferenc még epigrammát is írt róla görög nyelven.

A görögök ingatlanszerzési joga átalakította és gazdagította egy-egy város képét is, mivel üzleteiket, palotáikat és bérházaikat a városok központjaiban építették, s ezek sok helyen ma is megtalálhatók. Ilyen, pl. a tokaji főutca, ahol kiemelkedik a dúsgazdag Karácsony család palotája (magyar nemesi rangot kaptak, akárcsak a Szerviczkyek, egy másik híres tokaji görög család). Ilyen még a miskolci főutca és környéke is, ahol az ilyen jellegű épületeken ott látható a lakóház tulajdonosának és építési idejének emléktáblája.

A gazdag magyarországi görögök anyagilag hozzájárultak különböző magyarországi és görögországi intézmények és létesítmények megalkotásához. Ebbe a sorba tartozik, pl. a miskolci színház felépítése is.

Kezdetben a görög alapítású orthodox templomok csak zárt udvarral épülhettek fel. Így alakult ki a híres miskolci görög udvar is. Itt is a templomot körülvette az iskola épülete, a kereskedelmi társaság székháza, a paplak, de legtöbb helyen a szegényház, vagy a kórház is. Különben a miskolci orthodox templom ikonosztázionját a magyarországi orthodox faszobrászat legjelentősebb mestere, Nikolaosz Ioannu Talidorosz (Jankovics Miklós) készítette.

Az 1821-es görög szabadságharc 9 évig tartott. 1830-tól, tehát az új önálló Görögország létrejöttével, a görögök magyarországi, így megyénkbeli száma lassan csökkent. Egyrészt megszűnt a bevándorlás és többen hazatelepültek, de leginkább azért, mert elkezdődött az asszimiláció. Ezt mutatják a miskolci görög családok névváltozásai és a nyelvhasználatuk is.

A görög egyházközségek liturgikus nyelve a görög volt. Ahogy elkezdődött az elmagyarosodás, elkezdtek magyarra fordítani az orthodox egyházi könyveket is. A fordítók közé tartozik pl. az 1827-ben Miskolcon egy görög kántor-tanító fiaként született Popovics János is.

Mindezek után fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a 18–19. század miskolci és tokaji ortodox népessége csak mint a görög nyelv és egyházi kultúra hordozójaként jöhet számításba, valójában etnikailag nem voltak tagjai a görög nemzetnek, mivel hogy valójában kevés kivételtől eltekintve macedovlach nemzetiségűek voltak. A II. világháborút követő 1946-ban kirobban görög polgárháború következtében nagy létszámban menekültek baloldali beállítottságú és elkötelezettségű görögök és makedónok a szovjet szféra országaiba, így Magyarországra is. Számuk tízezerre tehető Magyarországon. Megyénkben is elsősorban az ipari központokban, így Miskolcon és Ózdon külön kolóniákban telepítették le őket.

Lengyelek

A magyarországi lengyelség eredete évszázadokra nyúlik vissza. A magyar és a lengyel nép szorosabb kapcsolatai az Árpádok és Piastok korában gyökerezik. Így a

magyarországi lengyelség története majdnem olyan régi, mint a magyaroké a Kárpát-medencében. Nagyobb méretű lengyel letelepedés, migráció, amely napjainkig megmaradt, a 18. század kezdetétől származik. Itt érdemes megemlíteni Torna vármegye egykori kistelepülését, *Derenk* falu lengyel ajkú lakosságát. Derenk lakossága a török megszállás és a Rákóczi szabadságharc alatt erősen megfogyatkozott. Az 1711-ben dúló nagy országos pestis járvány, az akkor magyarok lakta települését jócskán megtizedelte, a fekete halálnak áldozatul nem esett lakosság pedig elmenekült. 1715-ben és 1720-ban is – ahogy ez az országos és a megyei összeírásokból kitűnik – lakatlanul állott, mint curiális község. Spontán betelepülés és a herceg Esterházyak szervezett telepítése révén (mindkét betelepülési mód paralel folyamatként zajlott) javarészt *szepességi górák, lengyel ajkú jobbágyok érkeztek Derenkre*. A megtelepült, dolgos nép a sovány és kevés föld művelése mellett a környező gazdag erdőségekben szénéégetéssel és fakitermeléssel foglalkozott. A levéltári dokumentumok tanúsága szerint a Derenkre 1717 és 1720 között érkező családok egyértelműen lengyelországi elszármazottak voltak: „Anno 1717 per Polonis advenas impopulatum”, vagy kor híres tudosának, Bél Mátyásnak feljegyzése szerint Derenknél ezeket írta: „Polonis noviter impopulata”, vagyis „a lengyel szegény nép, akiket az éhség üzött el lakóhelyeikről, kezdte újra benépesíteni Derenket”.

A fentiek azt a tény erősítik meg, hogy a 18. századi *derenki lengyelség* a legrégebb magyarországi nemzetiségek egyike, amely a mai napig, közel 300 éve őrzi ősei nyelvét és etnikai tudatát. Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a krakkói egyetem és a debreceni egyetem etnográfusai és nyelvészei a derenki közösségből elszármazottakhoz járnak rendszeresen gyűjtőutakra, hogy a lengyel nyelv 18. századi archaikus elemeit gyűjtsék, és e zárt közösség szokásait regisztrálják.

A település ma romfalu. A település fizikális megszüntetése a II. világháború idején zajlott, mert Horhy Miklós kormányzó összefüggő vadászterületet kívánt itt kialakítani. A megvalósítás következtében a sok viszontagságot átélt lengyel ajkú etnikai sziget lakói 1943-ig éltek együtt egy lokalizált közösségben. Az újabb áttelepülés vagy áttelepítés jobb körülményekkel és gazdagabb terméshozamú földekkel rendelkező falvakban történő átköltözést jelentett, de az egyűvé tartozás szétzilálását is.

A lebontott házakat és magát a falu templomát is célfuvarban szállították a kiválasztott új helyekre. Az ősi derenki lengyel lakosság szétröpült a megyén belül a szélrózsa minden irányába: *1–2 család Emődön, Mezőnyáradon, Szendrőn, Tiszaszerdkényben, Tóharaszton, Vattán; 10–10 család Büdöskúton, Matonyiban, és a mai Szlovákia területén; 20–20 család Ládbesenyőn, Sajószentpéteren; és legtöbben, 50 család Emőd-Isvánmajorban talált újabb otthonra.*

Etnikai és nyelvi tekintetben a derenkiek 1943-ig (többfelé történő áttelepülésükig) nem asszimilálódtak a szomszédos magyar vagy szlovák lakossághoz. A külső hatásoktól való elszigeteltségük máig tapasztalható tanújele az a szenzációnak is beillő tény, hogy a derenki telepesek leszármazottjai – sajnos mára már csak az öregek – még mindig őrzik nyelvükben az ősi, otthonról hozott lengyel nyelv 18. századi archaikus fordulatait.

1994-ben a fent felsorolt települések közül, ahová a derenkiek áttelepültek, egyedül Emőd-Isvánmajorban, az országban elsőként, alakult meg a lengyel kisebbségi önkormányzat. 1998-ban azonban *Emőd-Isvánmajor mellett Sajószentpéteren és Edelény-Andrástanyán is lengyel kisebbségi önkormányzat alakult.*

A megyén belül 18–19. századi szórvány lengyel etnikummal találkozhatunk még: *Tokaj-Hegyalján, Kékeden.*

Más, erős lengyel kolóniák, főleg a 19. század második felében települtek be *Diósgyőrbe és annak vonzáskörzetébe.*

A Derenkéről elszármazottak kötődése egykori szülőfalujukhoz ma is erős, ennek tudatában rendezik meg a romfalu helyén a nagy érdeklődésre számot tartott derenki búcsút.

Németek

Röviddel Buda felszabadítása után, már 1689-ben megjelent az a királyi telepítési rendelet, amely a telepítés feltételeit és módozatait szabályozta. Ennek irányítására hívták életre a királyi Újszerzeményi Bizottságot (Neoacquistica Commissio), amely a gazdasági szükségből egyúttal politikai tőkét is akart kovácsolni, arra számítva, hogy a katolikus német telepesek eleve a dinasztia támaszai lesznek a kuruckodó, Habsburg-ellenes magyar nemességgel szemben. A német telepesek mellett szólt még az is, hogy többnyire fejlettebb mezőgazdasági módszerek birtokában voltak, mint a hazai lakosság.

A telepítési akció három nagy szakaszban, lényegében az egész 18. századot átfogta. Az első szakasz (1689–1740) még III. Károly nevéhez kapcsolódik. Ekkor jöttek nagyobb számban német parasztok a Dunántúl megyéibe, az Alföldre és az Északi-középhegység peremvidékeire (Hont és Heves vármegyék mellett *Zemplén vármegye falvaiba is*, de szórványosan már a Bácskába és a Bánságba is.

A zempléni térségbe fekvő *Rátka, Hercegkút és Károlyfalva* településen koncentrálódó német kisebbség gyökerei ahhoz a 200 sváb családhoz nyúlnak vissza, akiket a Fekete-erdő és a Bádeni tó környékéről a regéczi uradalom tulajdonosa, Trauthson herceg telepített le birtokán az 1750–52-es (?) években. Erre az igény és a szükséglet találkozása adott lehetőséget: a török uralom és a Rákóczi-szabadságharc után elnéptelenedett észak-magyarországi uradalmak szívesen fogadták a szőlő- és földműveléshez jól értő, a paraszti majoritás jogintézménye miatt „vándorbotot ragadtokat”. (E jogintézmény lényege, hogy a vagyont a család egyetlen fiúgyermeké örökölte, a többieknek önállóan kellett egzisztenciát teremteni.)

Etnikai összetartozásukat e megyebeli települések – az azonos munkamorál, háztartási, étkezési szokások, vallási kötelmek, illetve a nyelvi nehézségek és a környező falvak lakosságának fenntartásai következtében – sokáig igen zárt közösségben őrizték. Komoly konfliktusokhoz azonban ez nem vezetett.

A telepítések második szakasza Mária Terézia korára esett, de megyénk településeit nem érintette. Ekkor a földesúri magánkezdeményezéseket egyre inkább a kamarai telepítés szorítja ki a helyéről. A harmadik, egyúttal utolsó szervezett telepítési akciót II. József 1782. évi pátense vezette be, de a németek migrációja megyénk településeit ismét elkerülte.

Tudomásunk szerint *Tokaj-Hegyalja* német falvaiban a nyelvjárásokra sváb magánhangzó- és frank mássalhangzó rendszer jellemző.

A német nemzetiségű lakosság a II. világháború utáni sérelmeik politikai okokra vezethetők vissza. A megyében élő, német hangzású nevet viselőket jótételi kényszermunkára hurcolták el a volt Szovjetunió területére. Kilakoltatásra nem került sor.

A megye egyetlen német tájháza, Rátkán várja az érdeklődőket.

Románok

A magyarországi románság döntő többségben a Romániával szomszédos megyékben él. Igaz azonban az is, hogy egyetlen megyéje sincs az országnak, ahol nem talál-

nánk kisebb-nagyobb román populációt, de legtöbben *Békés megyében, Budapesten és környékén, valamint Hajdú-Bihar megyében* élnek.

A kérdés, hogy mióta élnek a mai Magyarország területén románok, a szakemberek körében is mindmáig gerjeszt vitát. Ennek oka, hogy nem tudunk egyértelmű választ adni arra a kérdésre: *a török hódoltság előtt éltek-e románok ezen a területen, vagy sem?* A haza román szakemberek egyetértenek azzal a hazánkban általánosan elfogadott nézettel, hogy jelentősebb román népességről csak a törökök 17. század végi kiűzését követő betelepítések óta beszélhetünk. Viszont nem mulasztják el hozzátenni, hogy a Bihar-hegységben, Belényes, sőt Nagyvárad környékén, vagy Szabolcs-Szatmárban is találunk már a 13. században, főleg hűbéri birtokokon románokat. *Jelentősebb román jelenlétről azonban csakis a 18. századtól beszélhetünk.*

A lakhely változtatása több hullámban történt, lényegében a 17. század végétől – a 18. század elejétől az 1880-as évekig tartó korszakban. *Az ezt követő betelepítések nem számottevőek.* A román ajkúak népmozgása folytán többnyire vegyes lakosságú helységek jöttek létre. Kisebb számban azonban alakultak tiszta román lakosságú települések is. A vegyes lakosságú községekben jelentős részben a kisebbséget alkotó románság a 20. század elejére-közepére elmagyarosodott.

Végezetül, amikor Magyarország, vagy Borsod-Abaúj-Zemplén megye román nemzetiségű lakosságára hivatkozunk, azért nem beszélünk részletesebben a 18. században letelepedett és különösen *Budapesten és Miskolcon* erős központtal rendelkező, a hazai románság 19. század polgárosodásában, kulturális életének fejlesztésében kiemelkedő szerepet játszó *románokról*, ill. *mecedorománokról*, mert nagyrészüket az első világháború végéig elmagyarosodott.

A 19. század vége és a 20. század elején virágzó diósgyőri vasipar és az ahhoz kötődő bányászati tevékenység munkástoborzás folytán nagyobb létszámú román népességet hozott, mindenekelött Petrozsény környékéről, és általában a Zsil-völgyéből, valamint Hunyad megye hagyományosan vaskohászati hagyományokkal rendelkező településeiről, mint pl. Vajdahunyad. Ezek a gyári munkások, mindenekelött Diósgyőrben, valamint annak szomszédságában, Erenyőn és Percesen telepedtek meg. Miután egyházi pasztorációjukra, különösen az első világháború után a görög katolikus egyház nem fordított különösebb gondot, lassan mind nyelvükben, mind rítusukban asszimilálódtak és beolvadtak a római katolikus egyházba, amelynek következtében bekövetkezett a teljes nyelvváltás. Ma már csak a temetők sírkövein olvasható román családnevek őrzik a románság itteni jelenlétét.

Ruszinok

A magyarországi ruszinok viszonylag egységesebb tömbben a mai Magyarország területének északkeleti részén, azaz *Borsod-Abaúj-Zemplén megyében élnek.* Viszonylag nagyobb számban fellelhetők Budapesten és környékén, valamint még Szabolcs megyében. Az 1941-es népszámlálás idején a ruszinok (ruthének) több mint félmillió lélekszámban éltek az akkori Magyarországon, mára becslések szerint számuk 6 ezer fő körül mozog. Az asszimiláció ellenére a hazai ruszinság több megyei településünkön (*Múcsony, Komlóska*) megőrizte nyelvét, kultúráját, néptáncait, népdalait. A ruszinság mélyen vallásos nemzetiség, nem fordult el görög katolikus egyházától, vallását ma is gyakorolja, itt-ott anyanyelvén is.

A szláv eredetű ruszin népcsoport részben az 1711–40 között megyénkbe települt szlovákokkal együtt, részben a mai Kárpátalja területéről érkezett. Az utóbbiak áruszállítással foglalkoztak. Híresek voltak a Kárpátokból sőt szállító, faúszató tiszai ruszin tutajosok, akik a visszaúton szekérral vitték a hegyaljai bort és a só egy részét az északi területekre. Ők szláv gyökerű szlovák–ruszin–magyar keveréknyelvet beszéltek. Jellemzően görög katolikus vallásúak voltak. Letelepülésük után áttértek a földművelésre. Többségük kettős asszimilációs folyamatnak volt kitéve, a magyarnak és a szlováknak, e folyamat következtében részben más identitásúvá vált, részben elvesztette gyökereit, hagyományait, beleolvadt befogadó közösségébe.

A hazai ruszinság önszerveződése 1991-ben Komlósán kezdődött, ahol is létrehozták a *Magyarországi Ruszinok Szervezetét*. Eredményei között kell megemlíteni: a kétnyelvű ruszin-magyar kéthetente megjelenő *Ruszinszkij Zsyvot* című folyóirat, a ruszin nyelvet oktató általános iskola Múcsonyban, a Ruszin Tanszék a nyíregyházi Tanárképző Főiskolán, ruszin televíziós magazin műsor a sátoraljaújhelyi Zemplén TV-ben hetente, több népdal kórus működik Múcsonyban és Komlósán, ahol az elsöben ruszin múzeum, a másik településen pedig tájház áll az érdeklödök rendelkezésére stb.

Föleg politikai jellegű az 1991 óta kétévten megrendezésre kerülö Ruszinok Világkongresszusa (RVK).

Hazánkban az egyetlen ruszin kisebbségi önkormányzat Múcsonyban működik.

Érdekességként említjük meg, hogy vezérlö fejedelmünk, II. Rákóczi Ferenc a ruszinokat „*Gens fidelissima*”-nak, azaz „*legkedvesebb népem*”-nek nevezi, amire a ruszin nép a maga bátorságával, vezére iránti szeretetével rá is szolgált a Habsburgok elleni szabadságharcunk idején (1703–1711).

Fontos kutatásokat végzett *Zsíros Miron* vajdasági származású újságíró a magyarországi ruszinság énekkultúrájáról. 1985-88 között végig látogatta Északkelet-Magyarország ruszinok lakta helyeit: *Múcsony, Rakaca, Görömböly, Gadna, Filkeháza, Komlóska, Sajópálfala, Abod, Irota*. Gyűjtésének tapasztalatait megírta nagyrészt ruszin nyelven, „Élő Felföld I.” című könyvében. Beszámolóit lejegyzett népdalokkal, vallásos énekekkel, köszöntökkel színesíti. Csak ruszinul közli azokat, de ciril és latin betűkkel egyaránt.

Figyelemre méltó a mai hazai ruszin költészet női képviselője, *Kiss Judit* munkássága is. A költőnő 1967-ben született Sárospatakon, a ruszin nemzetiségű Komlóska községből származik. 1995-ben kezdett el ruszin verseket írni. Önálló ruszin verseskötete 1997-ben jelent meg.

Megyénkben is alkotó ismertebb művészek, akik a ruszin néphit és vallási élet témáiból merítnek: Bolyki Lajos festőművész-grafikus vagy Jánosi András szobrászművész. Közös munkájuk, egy hármast kereszt a komlóscai görög katolikus temetőben látható. Az ősi ruszin istenek közül Perun, mint a legősibb teremtő isten és Lada, mint a szerelem és szépség istennője, szobor formájában a komlóscai Ruszin Parkban tekinthetők meg. Ugyanakkor Jánosi András szobrai láthatók még a megyénkbeli Teresztenye községben is.

Szlovákok

A történeti Magyarország középkori megye beosztását tekintve a 16 északi megyét zömében szlovákok lakták. Az évszázadok folyamán a déli szlovák-magyar etnikai határ különböző események hatására állandó mozgásban volt. A 16. századra a szlovákság

számaránya mintegy fél millióra tehető. Egyes kutatók szerint a királyi Magyarország lakosságának mintegy felét alkották. Egyfelől növekvő populációjuk, másfelől a török elől menekülő lakosság migrációja miatt az ország északi részein bizonyos túlnépesedés kezdődött.

A szlovákoknak mintegy 4/5-e jobbágysorban élt: erdőket irtottak, fát szállítottak a folyókon, mint üvegezők, drótosok vándoroltak, faszenet, meszet égettek, idénymunkákra jártak más vidékekre, stb. A szlovák lakosság kisebbik része élt a városokban: bányavárosokban és szabad királyi városokban különböző mesterségeket művelve már céhekbe csoportosultak. Az evangélikusok 3 megyében voltak túlsúlyban: Trencsén, Gömör, Hont. Jelentős volt az evangélikus lakosság aránya, még Liptó, Zólyom és Nógrád megyében. Mindenütt másutt a katolikus vallást követő szlovákok vannak túlsúlyban.

A megyében élő szlovákok ősei a 17. század végén és a 18. század elején a mai Szlovákia területéről települtek a mai Magyarország területére. Elvándorlásuknak oka a gazdasági és a vallási kényszer volt. Szülőföldjük a török uralom miatt északra menekültek nagy száma miatt túlnépesedett, amelyet növekvő földesúri terhek követtek, ennek következtében a szlovák jobbágyság javarésze elszegényedett. Másrészt a fokozódó ellenreformáció üldözte a többnyire evangélikus vallású szlovák lakosságot.

Az idetelepülő szlovákok a közös kulturális elemek mellett egymástól eltérő sajátosságokat (pl. nyelvjárás, vallás) hoztak magukkal. Bevándorlásuk, szétszóródásuk, „szigeteket” alkotó letelepedésük több hullámba történt.

Megyénkben 1711–40 között szinte valamennyi településen megjelentek, majd önálló falvakat népesítettek be a döntően szökött jobbágyok, akiknek utódai ma is őrzik a jellegzetes kelet-szlovák nyelvjárást és zömében katolikus vallásúak. *Többségük a Bükk-hegységben, Miskolc északi peremvidékén, a Bükkalján és Zemlénben talált új otthonra*, mivel kiválóan értettek az erdei munkához, fakitermeléshez, szén- és mészégetéshez. Népeességük az 1700-as évek végén kiegészült a szervezeten telepített üveggyártó (hutás) szakmunkásokkal.

A szlovákok vándorlása leginkább a legszegényebb megyéket érintette: Árva, Trencsén, Liptó és Szepes. A lakosság mintegy 1/3-a hagyta el ottani lakóhelyét. Becslések szerint akkor a mai Szlovákia területét tekintve mintegy 200 ezer szlovák jobbágy hagyta el. Az új helyen a jövevények kétségtelenül jobb körülmények közé kerültek.

A szlovák jobbágyság „Alföldre” történő vándorlását három időszakaszra szokták felosztani. Az első szakaszban szlovákokkal benépesült települések közé tartozik *Óhuta* (1696). A második szakaszban alakult ki a magyarországi szlovákok által lakott legtöbb település, ebbe a sorba tartozik: *Óhuta* (Bükkszentlászló) benépesítése (1712). A harmadik szakaszban, 1740-től többmint egy évszázadok át, ekkor keletkeznek az ún. másodlagosan újratelepített települések: 1752: *Kishuta, Forró, Kéked*, 1763: *Nagyhuta*, 1770: *Füzér, Alsóregmec*, 1755: *Bükkszentkereszt, Rudabányácska*, 1790: *Répáshuta*, 1794: *Vágáshuta*, majd *Ómassa, Hollóháza* stb.

A magyarországi szlovák településeket lehet további szempontok szerint is csoportosítani, mint pl.: a települések vallási dominanciája, lakosságának nyelve stb. A települések többségére jellemző volt, hogy alakuláskor egyvallásúak, ill. egynyelvűek (szlovák) voltak. Vannak azonban ez alól kivételek is, pl. vegyes nemzetiségű települések: *Rudabányácska* (szlovák–ruszin).

Ma már nincs egynyelvű szlovák kisebbségi település Magyarországon.

A 20. század közepére a megyénkben lévő szlovák lakta települések egy része sajnos szinte teljes mértékben asszimilálódott, több település pedig fokozatosan elveszítette

nemzetiségi jellegét, beleolvadt a magyar közösségbe, pl. *Szirmabesenyő, Hejócsaba, Arnót, Sajóbáony, Tibolddaróc, Sajópetri, Bükkaranyos, Cserépváralja* stb.

Az 1946-os csehszlovák–magyar kétoldalú kitelepítési egyezmény következményeit a megyénkben élő szlovák lakosság is a politika, az államközi kapcsolatok eszközeként és áldozataként élte meg. Létszámuk csökkent, felgyorsult az etnikailag zárt közösségek „nyitása”. Az alkotmányban biztosított jogaik érvényesítését azonban hatékonyan vállalta fel a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége, amely a hagyományörzés alapvető feltételének tekintette a szlovák iskolarendszer, a nyelvtanítás megőrzését.

Ma, hazánk területén, elszórta mintegy 100 szlovák által is lakott települést tartanak nyilván. A megyén belül szlovák–magyar kétnyelvű általános iskola működik Sátoraljaújhelyen, szlovák tájház Répáshután és Füzéren, falu- és üvegmúzeum Bükk-szentkereszten és a megye szlovák néprajzi anyagát tartalmazó hivatásos múzeumi között szerepel a miskolci Herman Ottó Múzeum.

IRODALOM

(A megyében élő kisebbségek bővebb megismeréséhez!)

Általános

Ács Zoltán

1986 Nemzetiségek a történelmi Magyarországon, Budapest

Fügedi Márta–Viga Gyula (szerk.)

1997 Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete, Miskolc

Katona Judit–Viga Gyula (szerk.)

1996 Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei, Miskolc,

Kunt Ernő–Szabadfalvi József–Viga Gyula (szerk.)

1984 Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon, Miskolc

Tamás Edit

2000 Regio et religio, Miskolc

Viga Gyula–Porkoláb Tibor (szerk.)

1994 Megyekönyv, Miskolc

Bolgárok

Gjurov Alexander

1998 Magyarországi bolgárok. Budapest, Körtánc Füzetek

Cigányok

Bencsik János

1993 Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII–XX. században: történeti és néprajzi tanulmányok (Bencsik János; Orosz István és Fehér József bevezetőjével; [szerk. Viga Gyula]. Miskolc: Tokaj: HOM

1984 Kultúrelemek adaptálása és továbbélése a cigányság körében. – In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 297–303. – (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

Gere Ilona (szerk.)

1992 Mozgástér és alternatívák Borsod-Abaúj-Zemplén megye szociálpolitikájában, Miskolc

Hőgye István

1984 Adatok a Zemplén megyei cigányság 17–18. századi történetéhez. In: HOMközl. 39–47.

Ligeti György–Varga Ilona

1998 Magyarországi cigányok. Budapest, Körtánc Füzetek

Tóth Pál

1993 Telepekről a faluba – putrikból a lakásokba: lakóhelyi szegregáció a falusi cigánylakosság körében. HOMközl. 28. 218–227.

Tóth Péter

1989 Borsod vármegye tervezete a cigányok szabályozására 1784-ből. HOMközl. 26. 63–67.

1991/1992 Cigányok Miskolcon a 18. század közepén. HOMÉvk. 30/31. 205–215.

1989 Borsod vármegye tervezete a cigányok szabályozására 1784-ből. HOMközl. 26. Miskolc

Vekérdi József

1984 Cigányság Észak–Magyarországon. Interetnikus kapcsolatok Északkelet–Magyarországon. 289–295. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

Görögök

Caruha Vangelió

1998 Magyarországi görögök. Budapest. Körtánc Füzetek.

Dobrossy István

1984 A 17–19. sz. újjörög diaszpóra néprajzi jelentősége Északkelet–Magyarországon. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet–Magyarországon. 159–169. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

1977 Panaszos levél a miskolci görög kompánia belső ellentéteiről. HOMközl. 16. 15–22.

1989/1990 A kávézás elterjedése és a kávéházak története Miskolcon. HOMÉvk. 28/29. 257–280.

1991 Kereskedőcsoportok, -családok és -dinasztiák Miskolc társadalmában a 18. század elejétől a 19. század elejéig. HOMközl. 27. 152–163.

1986/1987 Görög kereskedelmi tökefelhalmozódás és társadalmi közérzet Miskolcon a 19. század elején. HOMÉvk. 25/26. 341–351.

Hőgye István

A hegyaljai görögök és zsidók szerepe az árucserében: 1711–1848. In: Árucseré és migráció. 57–63. (HOM néprajzi kiadv.; 18.)

1977 A görögök szerepe a Hegyalja életében. HOMközl. 16. 1–15.

Papadopoulosz Tamás

A miskolci görög kolónia története. In: Első lépések a történelemben, 27–32.

Sasvári László

1984 Ortodoxok és görög katolikusok együttélése Észak–Magyarországon a 18–19. században. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet–Magyarországon. 147–158. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

1980 Orvostörténeti adalékok a miskolci görögök anyakönyvében: 1726–1863. HOMközl. 18. 28–32.

1977 Az észak–magyarországi görögséggel kapcsolatos népnevek. HOMközl. 16. 22–28.

Lengyelek

Bencsik János

1996 Lengyel diaszpórák Hegyalján a 18. század elejétől. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei, 335–347.

Bődi Erzsébet

1984 Etnikus jegyek az istvánmajori lengyelek táplálkozási kultúrájában. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 259–265. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

Kantor, Ryszard

1984 A magyarországi lengyel telepések néprajzi kutatása és az ún. polónia-kutatás. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 249–258. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

Krasinska, Ewa–Kantor, Ryszard

1989 Derenk és Istvánmajor: a lengyel telepések utódainak története és kultúrája. Miskolc. (Borsodi kismonográfiák; 31.)

1978/1979 Derenk és Istvánmajor: lengyel telepés falu néprajzi kutatása. HOMÉvk. 17/18. 341–358.

Rémiás Tibor

1992 Derenk vallásos népelete (Egy lengyel telepés falu vallási népszokásai, ünnepei és templomának védőszentjei), Miskolc

1996 A som hazájában a csend uralkodik, avagy amit Derenkéről tudni kell, Miskolc

Németek

Bakó Ferenc

1984 Párhuzamok és eltérések az Eger környéki magyarság és a nemzetiségek településében, építkezésében. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 103–119. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

Balassa Iván

1984 A tokaj-hegyaljai német telepek építkezésének néhány sajátossága. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 267–280. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

Barna Gábor

1985 Német telepések az egykori Északkelet-Magyarországon In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 85–88. (HOM néprajzi kiadv.; 16.)

Lackner Mónika

1993 A viselet elhagyása a gyönki némettség körében a 20. században. HOMközl. 28. 13–17.

Manherz Károly (szerk.)

1997 A magyarországi németek, Budapest

Románok

Bencsik János

1993 Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII–XX. században: történeti és néprajzi tanulmányok (Bencsik János; Orosz István és Fehér József bevezetőjével; [szerk. Viga Gyula]. Miskolc: Tokaj: 366.

Dankó Imre

1996 Domokos Sámuel élete és munkássága: a hazai románság folklórijának kutatásában. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. 107–111.

Páll István

1984 Az Észak-Tiszántúl románsága a 18–19. században. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 281–288. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

Petrusán György–Nagyné Martyn Emília–Kozma Éva–Kozma Mihály

1998 Magyarország románok. Budapest, Körtánc Füzetek

Ruszinok

Bartha Elek

A szentelmények szerepe Komlóska néphagyományában. In: Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről. 311–318. (HOM néprajzi kiadv.; 10.)

1982 Virágszentelés Észak-Magyarországon In: HOMközl. 20. 109–115.

1980 A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban, Debrecen

Benedek Gergely

1996 Egy északkelet-magyarországi ruszin település: Komlóska etnikai és nyelvi dimenziói. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. 319–323.

Bodnár Zsuzsanna

1980 Egy kárpátukrán falu lakáskultúrája. HOMÉvk. 19. 329–352.

Bonkáló Sándor

é. n. A rutének (ruszinok), Budapest

Filkoházi Zoltán

1996 Adatok a múcsony népszokások kapcsolataihoz. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. 331–334.

Hattinger Klebaskó Gábor

1998 Magyarország ruszinok. Budapest. Körtánc Füzetek

Kárpáti László

1984 Egy borsodi ruszin énekeskönyv a 18. századból. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 171–177. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

Lackovits Emőke

A Balaton szerepe a paraszti árucserében. In: Árucseré és migráció. 165–174. (HOM néprajzi kiadv.; 18.)

Paládi-Kovács Attila

1984 Kárpátukrán telepék Észak-Magyarországon. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 129–134. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

Páll István–Udvári István

Hodinka Antal kárpátukrán népi építészetre vonatkozó jegyzetei. In: Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében. 181–189.

Popovics Tibor Miklós

1996 Kik is tulajdonképpen a ruszinok az interetnikus kapcsolatok tükrében? In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. 289–292.

Siska József

1996 Ruszinok a Bodroghözben. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. 299–305.

Udvari István

1990 A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása, Nyíregyháza

Adatok Hegyalja és a zempléni szlovák, valamint ruszin falvak kapcsolatainak történetéhez. In: A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza. 48–61. (HOM néprajzi kiadv.; 22.)

1985 Adalékok a szórvány ukránság 18. századi történetéhez Szabolcs megyében. In: HOMközl. 23. 24–31.

1984 Adalékok a 17–18. századi kárpátukrán migráció történetéhez: Rudabányácska, Bodzásújlak. In: HOMközl. 22. 34–38.

1986/1987 Adalékok a XVIII. századi hajdúdorogi cirill betűs iratokhoz. HOMÉvk. 25/26. 325–339.

1985 Kvesztára vonatkozó XVIII. századi zempléni adatok. HOMÉvk. 24 45–54.

1984 Adalékok a 18. századi kárpát-ukrán hivatalos írásbeliséghez: 18. századi cirill betűs kéziratok Szabolcsban. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 135–146. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

1995/1996 A zempléni ruszin községek előljáróinak nevei Mária Terézia korában: 1772. HOMÉvk. 33/34. 599–611.

Viga Gyula

1996 Ruszin szolgalegények a Bodroghözben: néhány adat az időszakos munkásvándorlások interetnikus vonatkozásaihoz. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. 325–330.

Zsírosné Jobbágy Mária–Zsíros Miron

1996 Ruszin szigetek Észak-Magyarországon. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. 293–298.

Szlovákok

Bakó Ferenc

1984 Párhuzamok és eltérések az Eger környéki magyarság és a nemzetiségek településében, építkezésében. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 103–119. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

1984 Település és népi építkezés. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 97–123. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Barna Gábor

1984 Hiedelemalakok a hitvilágban. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 331–347. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Bencsik János–Szászi Ferenc

1997/1998 A csehszlólvák–magyar lakosságcsere etnikai, demográfiai és társadalmi adatai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében: 1946–1948. HOMÉvk. 35/36. 305–322.

Bodnár Mónika

1985 Egy gömöri szlovák telepítésű falu asszimilációja. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 41–51. (HOM néprajzi kiadv.; 16.)

Bonkáló Sándor

1915 A szlávok, Budapest

Deme Dezső

1984 A falu szlovák népdalkultúrája. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 349–383. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Fügedi Márta

1984 Kenderfeldolgozás és vászonfelhasználás. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 189–198. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Gyivicsán Anna

1984 Etnikai fejlődésvázlatok Répáshután. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 409–435. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Gyivicsán Anna–Krupa András

1997 A magyarországi szlovákok, Budapest

Hőgye József

1986/1987 A Zemplén megyei szlovákok 1918–1919-ben. HOMÉvk. 25/26. 415–429.

Ján Chlebnický–Oldr Kníchal–Michal Lászik

1998 Magyarországi szlovákok. Budapest, Körtánc Füzetek

Kapros Márta

1985 Szlovák kapcsolatok a születés szokáskörének nógrádi hagyományában. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 63–67. (HOM néprajzi kiadv.; 16.)

Krupa András

1984 A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szlovákok a kutatások tükrében. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 185–209. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

1995/1996 Egy bükkzentkereshti szlovák asszony vallomása a Csehszlovákiába történt áttelepüléséről és visszatéréséről. HOMÉvk. 33/34. 483–494.

1996 Az észak-magyarországi szlovákok asszonyfarsangja: egy népszokás intra- és interetnikus vonásai. In: Interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. 237–247.

1984 Születési és házassági szokások. Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 257–311. – (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Kunt Ernő

1989/1990 Temetkezési szokások Pányokon 2.: szokásvizsgálat. HOMÉvk. 28/29. 497–529.

Mádai Gyula

1984 Hagyományos erdőgazdálkodás. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 59–74. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Markuš, Michal

1984 Táplálkozás. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 199–228. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Méry Margit

1984 Magyar–szlovák kapcsolatok a népviseletben Abauj északi területén. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 221–230. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)

Niedermüller Péter

1984 Kalendáris szokások. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 313–329. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Örsi Julianna

1996 A magyarországi szlovákok családi viszonyai Pilisszentlászló adatai alapján. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. 155–171.

Pechány Adolf

2000 A magyarországi tótok, Miskolc

Petercsák Tivadar

1984 Az erdő haszna. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben, 75–96. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Sipos István

1984 A bükki szlovák falvak nyelvi sajátosságai. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 33–45. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Siráczy, Ján

1985 Az Északkelet-Magyarországra való szlovák települések problematikájához. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 9–11. (HOM néprajzi kiadv.; 16.)

Szabadfalvi József–Viga Gyula (szerk.)

1984 Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. Miskolc HOM, 435. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Szabó József

1985 Adalékok a nemzetiségi iskolák történetéhez. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 59–62. (HOM néprajzi kiadv.; 16.)

Szabó László

1984 Családszervezet. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 47–58. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Udvari István

Adatok Hegyalja és a zempléni szlovák, valamint ruszin falvak kapcsolatainak történetéhez. In: A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza. p. 48–61. (HOM néprajzi kiadv.; 22.)

Veres László

1984 Településtörténet. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 21–32. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

Viga Gyula

1984 Árucseraadatok egy termelési táj körülhatárolásához. In: Répáshuta: egy szlovák falu a Bükkben. 171–188. (HOM néprajzi kiadv.; 13.)

1984 A bükki szlovák falvak szerepe a táji munkamegosztásban. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. 241–248. (HOM néprajzi kiadv.; 15.)